

ROD, ZNANJE I MOĆ
ISTORIJA, NASLEĐE I ZNAČAJ NAUČNICA U SRBIJI

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA
Collection of Papers, Volume 34

GENDER, KNOWLEDGE AND POWER

HISTORY, HERITAGE AND SIGNIFICANCE OF WOMEN
SCHOLARS AND SCIENTISTS IN SERBIA

Editors:

Mladena Prelić

Lada Stevanović

Miroslava Lukić Krstanović

Belgrade 2022

ETNOGRAFSKI INSTITUT SANU

Zbornik radova 34

ROD, ZNANJE I MOĆ

ISTORIJA, NASLEĐE I ZNAČAJ NAUČNICA U SRBIJI

Urednice:

Mladena Prelić

Lada Stevanović

Miroslava Lukić Krstanović

Beograd 2022

Izdavač:

Etnografski institut SANU

Kneza Mihaila 36/IV, Beograd, tel. 011 2636-804

e-mail: eisanu@ei.sanu.ac.rs

<http://www.etno-institut.co.rs>

Za izdavača:

Dragana Radojičić

Recenzenti:

prof. dr Dubravka Đurić

prof. dr Jelena Đorđević

dr Srđan Radović

Urednice Zbornika radova 34:

dr Mladena Prelić

dr Lada Stevanović

dr Miroslava Lukić Krstanović

Urednik Monografskih izdanja Etnografskog instituta SANU:

dr Jadranka Đorđević Crnobrnja

Redakcija Monografskih izdanja Etnografskog instituta SANU:

prof. dr Dragana Radojičić, dr Ivana Bašić, dr Mladena Prelić,

dr Mileša Stefanović Banović, dr Bojana Bogdanović, dr Milan Tomašević (sekretar)

Lektura i korektura (srpski jezik): dr Stanislava Barać

Prevod, lektura i korektura (engleski jezik): Obrazovni centar ILAS i autori

Dizajn korica: Dimitar Vuksanov

Priprema za štampu: Davor Palčić

Štampa: 4Print Studio

Tiraž: 350 primeraka

ISBN 978-86-7587-113-2

Zbornik *Rod, znanje i moć: istorija, nasleđe i značaj naučnica u Srbiji*, predstavlja jedan od rezultata projekta *Nasleđe i značaj naučnica u Srbiji: istraživanje prošlosti kao investicija za budućnost* Etnografskog instituta SANU koji je podržan u okviru Programa participacije Uneska 2020/2021.

SADRŽAJ

Predgovor	9
Jelena Milinković Julka Hlapec Đorđević: prilozi za feminističku biografiju ..	15
Đurđina Šijaković Maidanik Humanizovanje dvojstva ljubavi: Anica Savić Rebac o Euripidovom Erosu	35
Jelena Petrović Rad na kanonizaciji ženskog autorstva u međuratnoj Jugoslaviji	53
Marija Šegan-Radonjić, Vesna Todorčević Rodna struktura Matematičkog instituta SAN od 1946. do 1961. godine	83
Nada M. Sekulić Žene i žensko pitanje u radu Korčulanske škole i časopisa <i>Praxis</i>	95
Mirjana Prošić-Dvornić Professor Djurdjica Petrović – a life worth living	121
Jelena Čeriman Benevolentni i neprijateljski seksizam kao prepreka vidljivosti naučnih doprinosa akademskih radnica u Srbiji ..	149
Karolina Lendak Kabok Intersekcionalna perspektiva u akademskom prostoru: pripadnice nacionalnih manjina u Srbiji	169
Svenka Savić, Maja Korać Naučnice iz Srbije u svetu: kroz dijalog i refleksiju	189

PRILOZI

Miroslava Lukić Krstanović

**O vebinaru – Istraživanje istorije i doprinosa naučnica
u Srbiji: metode i pristupi** 219

Ana Stolić

In memoriam, Ljubinka Trgovčević Mitrović (1948–2022) .. 231

Biografije autorki i urednica 233

Predgovor

Imajući u vidu dosadašnje aktivnosti u oblasti rodne ravnopravnosti, u Etnografskom institutu SANU (uz podršku Srpske akademije nauka i umetnosti) realizovan je projekat „Položaj naučnica u društvu i na tržištu rada u Srbiji“, u okviru Uneskovog Programa participacije 2018/2019. godine. Rezultati prethodnog projekta otvorili su mnoga pitanja i probleme, koji su bili podsticaj da se formuliše predlog za sledeći projektni ciklus ovog programa za 2020/2021. godinu. On je otvorio nova polja saznanja o značajnim naučnicama. Naziv ovog projekta je *Nasleđe i značaj naučnica u Srbiji: istraživanje prošlosti kao investicija za budućnost*, a zbornik *Rod, znanje i moć. Istorija, nasleđe i značaj naučnica u Srbiji* nastao je upravo kao jedan od projektnih rezultata.

Vrednovanje i promocija rada i značaja naučnica u Srbiji predstavljaju jedan od važnih aspekata rodne ravnopravnosti, kao i ukupnog društvenog i kulturnog prosperiteta u oblastima obrazovanja i nauke. Status, doprinos i vidljivost naučnica u Srbiji proizilazi iz dugotrajnih istorijskih okolnosti koje su se zasnivale na tradicionalnim i patrijarhalnim načelima uloga i položaja žena u društvu. Imajući u vidu istorijski kontekst, kao i društvene, ekonomske i političke činioce koji su određivali razvoj visokog obrazovanja i stvaranja naučničkog kadra, žene su prolazile kroz različite etape patrijarhalizma, ideološko-političkih paradigmi (ne)ravnopravnosti, ali i borbe za emancipaciju i rodnu ravnopravnost koja nije bila pravolinijska čak ni onda kada je ostvarivala rezultate. Jer, u dominantnom patrijarhalnom poretku, na polju ženske ravnopravnosti ni jedna pobeda nije konačna niti zauvek ostvarena.

Sve je to ostavilo traga i na savremenom pozicioniranju naučnica u Srbiji, kao i u mnogim drugim zemljama u svetu. Jedan od ključnih problema jeste vidljivost: šta i koliko se zna o životu i dostignućima naučnica kroz istoriju? Da li se o njima govori, piše, istražuje i uči? Da li je istorija značajnih žena u nauci važna u obrazovanju mladih? Da li se njihova saznanja i teorijski pristupi prenose i koriste u daljim istraživanjima? Da li se njihovi radovi čitaju? Kakav potencijal nosi otkrivanje ovih skrivenih istorija i upoznavanje sa njima? Da li znanja o naučnicama, njihova dela i životni putevi mogu da budu uzor stasavanju budućih naučnica? Kako istraživanje života i rada naučnica u prošlosti može pomoći ukazivanju na prikrivene patrijarhalne mehanizme koji i dalje opterećuju akademsku zajednicu?

Glavni problem koji se pokreće ovim projektom zasniva se na odsustvu svesti o istorijskom nasleđu i nedovoljnom znanju o naučnicama i njihovim

Benevolentni i neprijateljski seksizam kao prepreka vidljivosti naučnih doprinosa akademske radnice u Srbiji*

Rad se fokusira na seksističke stavove i ponašanja u akademskoj zajednici koji predstavljaju barijere u razvoju naučnih karijera žena i dugoročno utiču na vidljivost njihovih naučnih doprinosa. Iz perspektive intervjuisanih sagovornika i sagovornica uočeni seksizam usmeren prema akademskim radnicama otežava njihovo karijerno napredovanje i podriva mogućnost ženske solidarnosti i radikalne sistemske promene. Seksizam zaogrnut u prividno meritokratska načela podržava patrijarhalnu akademsku kulturu čineći dugoročno manje vidljivim naučne doprinose akademskih radnica. Analiza se zasniva na empirijskim uvidima iz eksplorativnog istraživanja koje je sprovedeno 2017. godine na uzorku akademskih radnica i akademskih radnika angažovanih na državnim univerzitetima u Nišu, Novom Pazaru, Novom Sadu, Kragujevcu i Beogradu i usmerena je na pitanje: koji faktori u akademskoj kulturi vode iskazivanju benevolentnog i/ili neprijateljskog seksizma prema akademskim radnicama, a koji indirektno utiče na nevidljivost naučnih doprinosa akademskih radnica u Srbiji.

Ključne reči: ambivalentni seksizam, benevolentni seksizam, neprijateljski seksizam, patrijarhalna akademska kultura, akademske radnice, Srbija

Uvod

Od devedesetih godina XX veka istraživanja savremenog seksizma usmerena su na ispitivanje predrasuda i diskriminatorskih stavova koji su izraženi na suptilan¹ i prikriven način prema ženama (Swim et al. 1995; Glick and Fiske 1996; Swim and Cohen 1997; Huber 2016; Stoll et al. 2017). Zaokret od proučavanja 'otvorenih' predrasuda i diskriminacije ka 'prikri-

---

* Ovo istraživanje podržao je projekat PERFORM (Performing and Responsive Social Sciences) Švajcarske agencije za razvoj i saradnju (SDC) koji sprovode Helvetas i Univerzitet u Friburgu. Stavovi izneti u ovom istraživanju su stavovi autorke i ne odražavaju mišljenje i stavove Švajcarske agencije za razvoj i saradnju niti organizacije Helvetas i Univerziteta u Friburgu.

¹ Ovim terminom se želi opisati mehanizam ispoljavanja, a ne posledice koje seksistički stavovi imaju na žene.

venim' diskriminatorsnim stavovima prema ženama uzrokovala su sve češća svedočenja žena o izloženosti diskriminaciji koja se manifestuje kroz perfidne prikrivene mehanizme, što je zahtevalo i drugačije istraživačke fokuse i metode istraživanja. U domaćim istraživanjima savremeni oblici seksizma i promišljanje značaja određenja pojma stereotipa obrađivani su kako kroz pojmovno-teorijske radove (Đerić 2005; Todorović 2013), tako i kroz empirijska istraživanja, između ostalog uključujući i ispitivanje stavova koji se mogu svrstati u seksističke (Mihić 2010; Džamonja-Ignjatović et al. 2009; Džamonja-Ignjatović, Popović i Duhaček 2010), te u tom smislu prate međunarodnu naučnu scenu (Swim et al. 1995; Glick and Fiske, 1996, 2011; Campbell et al. 1997; Swim and Cohen 1997; Morrison et al. 1999; Masser and Abrams 1999; Huber 2016; Stoll et al. 2017). U domaćem kontekstu do sada nisu rađena longitudinalna istraživanja na reprezentativnom uzorku Srbije koja bi u fokusu imala isključivo seksistički diskurs i (neo)seksističke koncepte kao što je to na primer slučaj u Hrvatskoj (Galić 2008, 2012; Galić i Nikodem 2006; Galić i Klasnić 2012; Šimac i Klasnić 2021). Iako u savremenoj domaćoj naučnoj misli ne postoji apsolutna saglasnost oko definicije seksizma, pa time ni oko jedinstvenog mernog instrumenta za njegovo (kontinuirano, kontekstualno specifično) praćenje, doprinos navedenih studija ogleda se u osvetljavanju mehanizama i diskursa koji potpomažu opstajanje opresivnih praksi, institucija i sistema ili čine njihov kontekst, i stoga omogućavaju dalju reprodukciju postojeće neravnopravne pozicije rodova. Ovim tekstom se nastoji dati doprinos postojećem korpusu znanja kroz identifikaciju faktora u akademskoj kulturi koji vode iskazivanju benevolentnog i/ili neprijateljskog seksizma prema ženama, a koji indirektno utiče na nevidljivost naučnih doprinosa akademskih radnica u Srbiji. Za kontekstualizaciju istraživanog pitanja značajne su i studije Marine Blagojević, kasnije Hjusion, o perifernoj poziciji Srbije u produkciji naučnog znanja (Blagojević 1992; 2009; Blagojević Hjusion 2012; 2019), kao i studija o akademskim radnicama na početku karijere čiju poziciju u akademiji karakteriše prekarost i brojne teškoće u usklađivanju porodičnog i profesionalnog života zbog čega su izložene različitim vrstama zloropotreba u sferi rada (Ćeriman, Fiket i Racz 2018), a takođe i istraživanje o rodnim segregacijama u visokom obrazovanju (Šobot 2019) koje su vidljive kroz organizacione strukture, politike i kulture (Babović, Drašković i Popović 2019). Istraživanje seksističkih praksi i stavova (koji stoje u osnovama praksi i pokreću ih) u akademskoj zajednici zahteva i sagledavanje šireg društvenog vrednosnog konteksta, pa se analiza u ovom radu oslanja i na studiju o vrednosnim orijentacijama u postsocijalističkom društvu Srbije (i Hrvatske) (Pešić 2017) u kojoj autorka ističe

opstajanje vrednosti autoritarnosti i patrijarhalnosti, kao i nezaživljenost elemenata političkog i ekonomskog liberalizma u društvu Srbije bez obzira na postepenu konsolidaciju kapitalističkog tipa društvenog poretka i njegovog normativnog okvira. Pešić (2010) objašnjava da procesi modernizacije i društveno-ekonomski razvoj u postsocijalističkom periodu nisu u linearnoj vezi sa promenama vrednosnih orijentacija i da je opstajanje patrijarhalnosti u Srbiji između ostalog posledica i prevashodne usmerenosti zakonsko-regulatornih mera države na poboljšanje rodne ravnopravnosti u javnoj sferi društva, što je dovelo do toga da domaćinstvo i porodica čine prostor za dalju reprodukciju rodni neravnopravnosti.

U tom smislu, značajno je sagledati i pravno-normativni kontekst istraživanja o kojem je reč u ovom radu, odnosno ispitati koliko je seksizam definisan i regulisan imajući u vidu međupovezanost privatnog i profesionalnog života akademskih radnica, te njegov uticaj na stanje rodne ravnopravnosti u sferi rada. Na prvom mestu, zabrana diskriminacije po osnovu pola i isticanje ravnopravnosti žena i muškaraca definisani su kao najviše vrednosti ustavnog poretka Republike Srbije (Član 15 i Član 21 Ustava Republike Srbije iz 2006. godine), te i niži antidiskriminacioni pravni akti usvojeni početkom XXI veka u Srbiji slede ove principe (Zakon o zabrani diskriminacije, 2009; Zakon o rodnoj ravnopravnosti [i prethodno Zakon o ravnopravnosti polova] 2021; Zakon o radu, 2005). Iako bi se usvojenom pravnom okviru Republike Srbije relevantnom za navedenu tematiku, kao i procesima razmatranja pojedinačnih pravnih akata u javnim diskusijama i konačno njihovog usvajanja – moglo štošta zameriti, pozitivno je svakako prepoznavanje diskriminatornih praksi prema ženama (budući da je to tema ovog rada), jer se pravnim odredbama pruža mogućnost daljeg unapređenja stanja rodne ravnopravnosti u društvu. Kada je reč konkretno o pojmu seksizma, on se ni u jednom relevantnom krovnom normativnom dokumentu ne definiše precizno, iako se u Članu 37 Zakona o rodnoj ravnopravnosti, a za treću oblast: *Oblast obrazovanja, vaspitanja, nauke i tehnološkog razvoja* po prvi put utvrđuje konkretna obaveza organa javne vlasti i drugih subjekata koji obavljaju poslove u oblasti obrazovanja i vaspitanja, nauke i tehnološkog razvoja na planu integrisanja rodne ravnopravnosti u sve aspekte obrazovnog procesa. To uključuje nameru da se „isključče rodno stereotipni, seksistički sadržaji, uključče sadržaji vezani za rodnu ravnopravnost u cilju prevazilaženja rodni stereotipa i predrasuda, negovanja uzajamnog poštovanja, nenasilnog razrešenja sukoba u međuljudskim odnosima, sprečavanja i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja i poštovanja prava na lični integritet, na način prilagođen uzrastu učenika, odnosno studenta“ (Član 37 Zakona, stav 1). Dalje, Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period 2021–2030.

godine, sa akcionim planom za njeno sprovođenje za period 2021–2023. godine predviđa mere koje se odnose na smanjenje seksističkih praksi u medijskom izveštavanju o nasilju u porodici i nasilju na internetu, čime na određen način spaja privatnu i javnu sferu nastojeći da postigne efekte koji bi uticali na smanjenje „širenja mizoginih i seksističkih poruka i senzacionalističkog izveštavanja o nasilju prema ženama u medijima i o nasilju na internetu“ (Poglavlje 2.3 Unapređena sigurnost žena i muškaraca, devojčica i dečaka, od svih oblika rodno zasnovanog nasilja u javnoj i privatnoj sferi i radnom okruženju), što je preneto i u Strategiju za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021–2025. godine. Ipak, iako je Nacionalnom strategijom za rodnu ravnopravnost za period 2021–2030. godine, sa akcionim planom za njeno sprovođenje za period 2021–2023. godine zamišljeno da se efekti mera sagledavaju i kroz koordinirano delovanje institucija u cilju ostvarivanja nulte tolerancije na rodno zasnovano nasilje u javnoj i privatnoj sferi i radnom okruženju tokom celokupnog naznačenog perioda, nijednoj instituciji iz oblasti visokog obrazovanja nije dodeljena nadležnost za sprovođenje osmišljenih mera. Slično je definisano i u Nacionalnoj strategiji za mlade za period od 2015. do 2025. godine koja, kao jednu od aktivnosti (vezanu za strateški cilj unapređenja informisanja za mlade i o mladima), predviđa: „razvijati standarde za medije o načinu izveštavanja o mladima koji uključuju suzbijanje rodno stereotipnog i seksističkog prikazivanja mladih (posebno mladih žena, uključujući i prikazivanje mladih žena na društvenim mrežama) i podržati njihovu primenu“, ali među nosiocima realizacije ove aktivnosti nije predviđeno ministarstvo nadležno za obrazovanje, nauku i tehnološki razvoj.

Zakon o visokom obrazovanju (2017), Zakon o naučnoistraživačkoj delatnosti (2005), Zakon o nauci i istraživanjima (2019), Poseban kolektivni ugovor za visoko obrazovanje (2019, 2020), Zakon o zaposlenima u javnim službama (2017), Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti (2009), kao i Strategija razvoja obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji do 2030. godine, Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period od 2020. do 2024. godine, Strategija podsticanja rađanja (2018), Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine, Strategija zapošljavanja u Republici Srbiji za period od 2021. do 2026. godine i Akcioni plan za period od 2021. do 2023. godine za sprovođenje ove Strategije uopšte ne prepoznaju pojam seksizma. Sudeći prema neprepoznavanju pojma seksizam u krovnom normativnom okviru Republike Srbije, koji se odnosi i na oblast visokog obrazovanja, zaključujem da je ostavljena isključiva odgovornost visokoškolskim i naučnoistraživačkim ustanovama da u okviru vlastitih nadležnosti

preporučuju i zahtevaju akcije institucija u svom sastavu, te da sopstvenim primerom ukažu na moguće mehanizme i mere kojima bi postavili osnove za suzbijanje seksističkih praksi i stavova u akademskoj zajednici, posebno kada se one manifestuju u prikrivenom, perfidnom obliku.

Teorijsko određenje pojmova benevolentnog i neprijateljskog seksizma

U ovom tekstu (pre)uzimam definiciju seksizma kojom se ističe društvena i kulturna dimenzija ovog koncepta, jer se time ukazuje na uticaj međuodnosa društveno-istorijskih procesa na odnošenje prema različitim rodovima u zajednici, tako da je seksizam definisan kao: „društveni i kulturni fenomen diskriminiranja ili segregiranja neke rodne grupe na temelju pripadnosti spolu i / ili rodu“ (Galić 2012, 156). Upravo zbog kulturnih i političkih promena koje donekle utiču i na otvoreno iskazivanje negativnih vrednosnih pogleda prema različitim rodovima i njihovom mestu u društvu, Glik i Fisk (Glick and Fiske 1996) smatraju da savremeni seksizam pre definiše duboka ambivalentnost, nego jednoznačna netrpeljivost prema ženama. Prema njihovoj definiciji ambivalentnog seksizma, benevolentni i neprijateljski seksizam čine dve strane jednog istog mehanizma koji (p)održava patrijarhalnu ideologiju i hegemoniju, jer im je osnova u uverenju da su žene slabe, da su zavisne od muškaraca i da im najviše odgovaraju tradicionalne rodne uloge (ibid, 109). Ambivalentni seksizam je multidimenzionalni konstrukt koji dakle uključuje dva seta stavova usmerenih prema ženama, pri čemu je jednom osnova u mizoginiji (neprijateljski seksizam), a drugom u stereotipnom promatranju uloge žene, odnosno u smeštanju žene u njenu tradicionalnu rodnu ulogu u sferi domaćinstva i u obaveze brige i staranja o drugom zbog čega žena zavređuje pažnju, zaštitu, ljubav i divljenje muškarca (benevolentni seksizam) (ibid). Prvi jasno negativan i drugi naizgled pozitivan odnos prema ženama ne nastaju iz suprotnih vrednosnih sistema. Naprotiv, benevolentni seksizam ne potiče iz egalitarne ideologije već iz evaluativne ambivalencije (ibid).

Glik i Fisk (ibid) smatraju da se ambivalentni seksizam identifikuje putem tri elementa odnosa između muškarca i žene, od kojih svaki ima i neprijateljsku i benevolentnu stranu, a reč je o: paternalizmu, rodnoj diferencijaciji i heteroseksualnosti. Paternalizam se uvek iskazuje kroz dominaciju, bilo u vidu dominantnog paternalizma (neprijateljska strana) bilo u vidu protektivnog paternalizma (benevolentna strana) pri čemu navodna zaštita „slabijeg

polu“ daje opravdanje održavanju moći muškarca nad ženom. Rodna diferencijacija se manifestuje kao kompetitivnost (neprijateljska strana) putem isticanja ekskluzivnih znanja, osobina i kompetencija muškaraca za obavljanje upravljačkih poslova i kao komplementarnost (benevolentna strana) koja uvreženo shvatanje o tzv. ženskim osobinama (poput osećajnosti ili miroljubivosti koja se iskazuje kroz pribegavanje kompromisima i izbegavanje konflikata u odnosima sa kolektivom) koristi da istakne njihovu saobraznost sa uvreženim shvatanjem o tzv. muškim osobinama (poput takmičarskog duha i hrabrosti u upravljanju kolektivom i rešavanju sporova) često ističući datu razliku kao razlog češćeg unapređenja muškaraca na rukovodeće pozicije koje se vide kao surove (ibid). Heteroseksualnost, koja se često manifestuje u dva navedena oblika, zadržava u oba manifestna vida vrednosti heteronormativnosti. U prvom, neprijateljskom, kroz heteroseksualno neprijateljstvo u kojem se seksualna privrženost ženi ne može odvojiti od želje za dominacijom nad njom i u drugom, benevolentnom, kroz heteroseksualnu intimnost u kojoj je muška seksualna motivacija povezana sa željom za psihološkom bliskošću sa ženom koja zavređuje zaštitu i ljubav muškarca zbog svoje moralnosti i osobina negovateljice i majke (Glick et al. 1999; 2000, 775). Prema ovoj teoriji, kontrola institucija od strane muškaraca, tradicionalna podela rodni uloga i seksualna reprodukcija čine faktore koji uslovljavaju ambivalentni odnos prema suprotnom polu (Glick and Fiske 2001), odnosno žene će osećati otvoreno neprijateljstvo muškaraca u situacijama kada ugrožavaju njihovu moć, a benevolenciju kada prihvataju tradicionalne rodne uloge.

Dosadašnja istraživanja u ovoj oblasti su pokazala i da benevolentni seksizam, kao uostalom i neprijateljski seksizam, negativno utiču na doživljaj žena o sopstvenoj kompetentnosti, imaju negativan uticaj na njihove ambicije i želje za uspehom i zapravo podstiču žene da se konformiraju tradicionalnim rodni ulogama (Todorović 2013, 17).

Metodološki okvir istraživanja

Analiza u ovom radu se zasniva na empirijskim uvidima iz eksplorativnog istraživanja koje je sprovedeno 2017. godine na uzorku akademskih radnica i radnika angažovanih na državnim univerzitetima u Nišu, Novom Pazaru, Novom Sadu, Kragujevcu i Beogradu i fokusira se na seksističke stavove i ponašanja u akademskoj zajednici koji predstavljaju barijere u razvoju naučnih karijera žena i posredno utiču na vidljivost njihovih naučnih doprinosa.

Podaci za analizu prikupljeni su u dubinskim polustrukturisanim intervjuima obavljenim sa ženama, i muškarcima kao kontrolnom grupom. Birani su zaposleni na rukovodećim funkcijama na fakultetima u sastavu državnih univerziteta, a iz tri naučne oblasti: društveno-humanističke nauke, prirodno-matematičke nauke i tehničko-tehnološke nauke. Starosni kriterijum i radni staž nisu bili elementi za odabir sagovornica i sagovornika već obavljanje neke od rukovodećih funkcija na fakultetu, bilo da je reč o upravljanju institucijom ili jednim njenim delom (departmanom, katedrom, laboratorijom) ili projektom (finansiranim od strane nadležnog ministarstva ili međunarodnih organizacija i tela, pri čemu je bilo mandatorno da je nosilac projekta fakultet na kom su sagovornice i sagovornici bili angažovani u trenutku sprovođenja istraživanja). U uzorak istraživanja nisu ušli kontaktirani rukovodioci i rukovoditeljke koji su nekada ili u trenutku izvođenja terenskog istraživanja obavljali političke funkcije na lokalnom ili državnom nivou usled istraživačke namere da se mapira stanje u akademskoj zajednici na nivou prosečne populacije akademskih radnika i radnica na rukovodećim pozicijama. Fokus tako zamišljenog istraživanja bio je na razumevanju i interpretaciji mehanizama koji stoje u osnovama hijerarhija na univerzitetima, uključujući i rodnu segregaciju, diskriminaciju i nasilje. Pored segmenta intervjua u kojem su prikupljeni socio-demografski podaci i podaci o radnoj poziciji sagovornika i sagovornica i strukturi njihovog radnog kolektiva, intervjui su obuhvatili i sledeće tematske celine: realna (i subjektivna) procenjena moć sagovornica i sagovornika, stilovi rukovođenja, konflikti i saradnja, lične potrebe, razvoj karijere i angažman, izazovi pomirenja porodične i profesionalne sfere i rodne razlike u akademskoj sferi. Iskustvenu građu za narativnu analizu u ovom radu čini 56 polustrukturisanih dubinskih intervjua, pri čemu je 38 intervjua obavljeno sa ženama, a 18 sa muškarcima. Budući da je reč o eksplorativnom istraživanju analizu vodi sledeće istraživačko pitanje: koji faktori u akademskoj kulturi vode iskazivanju benevolentnog i/ili neprijateljskog seksizma prema akademskim radnicama u Srbiji, a koji indirektno utiče na nevidljivost njihovih naučnih doprinosa?

Analiza

Sagovornice i sagovornici koji prepoznaju seksističke prakse i stavove (koji stoje u osnovi datih praksi i pokreću ih) u akademskoj zajednici – naj-

pre ih opisuju kao prepreke na putu karijernog razvoja i napredovanja žena, akademskih radnica²:

Upravo zato što su najčešće muškarci na rukovodećim funkcijama, i u situacijama kada se pojavi ta vrsta problema nekog seksističkog ili bilo kakvog, to itekako otežava karijere koleginica. O tome sam slušao često. Dakle, i na našem univerzitetu i u Srbiji (Muškarac, Niš)³

Kontekst u kojem se dešavaju navedene prakse sagovornice i sagovornici interpretiraju u patrijarhalnom ključu naglašavajući da opstajanje patrijarhalne kulture u akademskim institucijama omogućava manifestaciju i složenijih oblika nasilja nad ženama kakvo je, na primer, seksualno uznemiravanje i zlostavljanje. Nekoliko muškaraca i par žena iz uzorka je istaklo da *često čuju od koleginica da imaju problema sa kolegama, u smislu zloupotrebe položaja* (seksualno ucenjivanje, prim. aut.), kao i da ih je izloženost nasilju *sprečavala, usporavala u napredovanju* (Muškarac, Niš).

Sagovornica iz Beograda koja je i sama imala iskustvo seksualnog uznemiravanja u okviru akademske zajednice navodi da je naknadno saznala *da nije samo ona* bila izložena takvoj vrsti nasilja i da je u svim slučajevima za koje je kasnije saznala reč bila o istom počinioocu – profesoru sa katedre. Sagovornice iz ovog istraživanja smatraju da hijerarhijsko ustrojstvo akademskih institucija izlaže nepravdi i nasilju akademske radnice, ali ne i njihove kolege, čime date prakse dobijaju jasnu rodnu dimenziju.

Značajno je da sagovornice i sagovornici u ovom istraživanju očekivano najčešće identifikuju primere neprijateljskog seksizma, jer su oni uočljiviji zbog izraženog direktnog neprijateljstva prema ženama.

Posebno u mlađim danima, to je vrlo stresan, vrlo delikatan period života... od ličnog mobinga sa konotacijom raznih najčešće seksualnih aluzija do toga kad se i vaš porodični život javlja da ta deca nisu vaših partnera nego... mislim najbrutalnije insinucije i još otežavajuća okolnost – to su vam sve bivši profesori što je mislim dodatno ponižavanje (Žena, Novi Sad).

Identifikovani neprijateljski seksizam, kao stav o manjoj vrednosti u odnosu na muškarce, žene češće doživljavaju od kolega u akademskoj zajednici nego od koleginica.

² U radovima na ovu temu koristim pojam akademske radnice i akademski radnici jer želim da istaknem prekarni karakter njihovog rada (videti detaljnije u Čeriman, Fiket i Racz 2018).

³ Radi zaštite identiteta sagovornika i sagovornica u analizi navodim jedino pol i grad u kojem se nalaze univerziteti iz uzorka.

Sagovornica iz Niša, na primer, ističe da je tokom izrade magistarskog rada bila izložena seksističkim stavovima svog mentora koji je *verovao da su muškarci pametniji od žena* i zbog toga je prema njoj zauzimao *prilično negativan odnos samo zbog toga što sam žena*, a rodnu diferencijaciju, kao vid seksizma, iskazivao je i u stavu prema svojoj asistentkinji. Uprkos seksističkim stavovima, sagovornica ističe da je bila u milosti mentora, jer on u njoj *nije video konkurenciju*. Dakle, neprijateljski seksizam iz ovog primera ima svrhu odbrane superiornog položaja muškarca, a meta su mu (uspešne) žene koje svojim delovanjem ili znanjima prete da naruše hijerarhijsko ustrojstvo odnosa u akademskoj instituciji.

Primer sagovornice iz Niša nije usamljen, jer su i sagovornice iz drugih gradova u uzorku takođe identifikovale neprijateljske seksističke stavove kolega kojima se veličaju upravljačke veštine muškaraca: *Tako da mislim da će pre izaći u susret takvi muškarci muškarcima nego ženama i očekuje se jednostavno da muškarci budu ti koji će da vode nešto (Žena, Beograd)*, kao i seksističke prakse: *To je patrijarhat, za sve mora da se pita, sve on organizuje ili podeli poslove i očekuje da se sve za njega uradi (Žena, Novi Sad)*, kojima se nastoje umanjiti sposobnosti, znanja i veština žena:

I sad iskreno rečeno ta situacija, taj prostor kad ste u komunikaciji sa kolegama je bio jasan, oni će ili da vas odbace ili da kažu „šta ta žena ima tu da traži“, mislim nažalost ima i toga ali nisam ja često bila u toj situaciji. S druge strane oni (muškarci, prim. aut.) imaju tu neku svest o svojoj nekoj superiornosti (Žena, Kragujevac).

Rodna diferencijacija, koja je jedna od manifestacija neprijateljskih seksističkih stavova, u navedenim primerima je iskazana kao hostilnost prema učešću žena u određenim radnim aktivnostima ili prema proboju žena na rukovodeće pozicije: *„šta hoće ona“ (Žena, Novi Pazar)*. Prema shvatanjima dela akademskih radnika o kojima svedoče sagovornice u ovom istraživanju, žene su manje sposobne za obavljanje zadataka rukovođenja u poređenju sa muškarcima koji su predodređeni za upravljačke funkcije. Seksističke prakse koje proishode iz neprijateljskih seksističkih stavova mogu biti branjene različitim mehanizmima, poput izostanka institucionalne podrške za rešavanje postojećih problema. U povratnoj sprezi, institucionalno pružanje podrške uticalo bi i na ojačavanje same institucije iznutra, davanjem potrebnih resursa osobama na rukovodećim funkcijama da pristupe unapređenju stanja u okviru nadležnosti koje su im date. Pritom, sagovornica iz Beograda ističe da je važno razumeti različite pozicije žena koje obavljaju rukovodeće funkcije u okviru akademskih institucija, jer je i sama često bila izložena nasilnim obrascima ponašanja:

Zato što, prosto, takva mi je priroda, opet možda ona je takva zato što sam žena, mada ja u svojoj kući ne važim za neku mirnu osobu, ne važim ni ovdje, ali ja nisam agresivna, a ova druga strana ima tu agresivnost.

Izvod iz narativa sagovornice ističe i još jedan faktor koji pogoduje daljoj izloženosti žena seksističkim praksama u akademiji. Konkretno, čak i kada je zlostavljanje žena prepoznato kao problem – nedostatak javnog konsenzusa o nivou njegove štetnosti, što se u ovom slučaju pravda zaštitom „dobrobiti odeljenja“, zapravo predstavlja direktnu podršku postojanju nepravednih i nasilnih odnosa prema akademskim radnicama.

Dok je neprijateljski seksizam jasno prepoznat kod dela sagovornica i sagovornika iz ovog istraživanja, niko, pak, nije prepoznao primere benevolentnog seksizma u odnosima u akademiji, a nekoliko sagovornica i sagovornika ih je čak i iskazalo tokom intervjua, što svedoči o njihovom postojanju u praksi akademskih institucija: *Nekad vam treba onako da stane neko muško iza vas, prosto ako ste u muškom poslu pa da stane* (Žena, Novi Sad).

Protektivni paternalizam koji je iskazan u ovom primeru, a koji predstavlja jednu od manifestacija benevolentnog seksizma, dolazi iz rakursa patrijarhalne ideologije. Ukoliko navedeni izvod iz narativa sagovornice sa Univerziteta u Novom Sadu uporedimo sa primerom dominantnog paternalizma iz mentorskog odnosa sagovornice sa Univerziteta u Nišu s početka analize u ovom radu (čiji mentor nije osećao konkurenciju pa je bila u njegovoj milosti), može se zaključiti da je reč o paternalizmu koji ima isti cilj – održavanje dominacije muškaraca tako što im se predaje moć nad procesom ostvarenja dobrobiti žena u određenoj sferi. Iz narativa sagovornice sa Univerziteta u Novom Sadu vidljivo je i da u pojedinim oblastima nauke savezi koji su zasnovani na hijerarhijskim principima onemogućavaju prodor žena u određene akademske strukture i potencijalno ograničavaju domete i vidljivost naučnih dostignuća žena, što potvrđuju slična iskustva drugih sagovornica iz uzorka:

[...] Osim ako nema nekih lobija, što sada mislim da su u međuvremenu i napravili u akademskoj zajednici posebno kada je postalo presudno važno za vaše izbore to da li ćete objaviti u ovom referentnom ili onom referentnom časopisu. Preko bodova i uredništva prave se lobiji različite vrste i način na koji ćete vi to probiti zavisi mnogo i od vaše socijalne inteligencije, ali i od onoga što je vaš rad (Žena, Niš).

Protektivni paternalizam u kombinaciji sa rodnom diferencijacijom pronađen je i u narativu sagovornika sa Univerziteta u Beogradu:

Žene ipak imaju tu aj' da kažemo otežavajuću okolnost vezano za porodicu, za formiranje porodice, za decu, mislim znate ono ta porodijska bolovanja. Mislim, ipak da kažem kada se porode ipak su upućene da pomognu svojoj deci, da budu više orijentisane na njih i onda to ih nekako skrajne iz profesionalnih aktivnosti.

Narativ sagovornika iz Beograda ne uključuje moguća rešenja koja bi ženama zainteresovanim za karijerno napredovanje olakšala usklađivanje porodične i profesionalne sfere, već se teškoće sa kojima se žene majke suočavaju u sferi rada vide isključivo kao lično, a ne institucionalno i društveno pitanje. Pod velom „brige“ za opterećenja žena akademskih radnica protura se profesionalna diskvalifikacija koja zapravo čini barijeru napredovanju žena koje poseduju znanja i sposobnosti za rad u određenoj oblasti:

Znači rad sam u laboratoriji, na tim ispitivanjima nije mnogo žena angažovano. [...]. Nije da nema, nije da nema, jer u toj laboratoriji u Branšu bila je svojevremeno šefica laboratorije žena. [...]. Ali nije lako, postoje neke discipline i neke čisto okolnosti posla koje otežavaju, u smislu fizičkog angažovanja, recimo odlaska na teren, razumete. Ove moje kolege laboranti oni odlaze na teren, tamo vade uzorke, idu po kamenolomima, uzimaju uzorke agregata, treba to, znate 25 kg džak, 50 kg džak, treba to izneti.

Dok je analiza pokazala da neprijateljski seksizam češće ispoljavaju muškarci prema ženama, dotle je benevolentni seksizam zastupljeniji u međusobnim odnosima žena, odnosno naše sagovornice su ga češće izražavale kroz svoje narative, nego što je to bio slučaj u narativima sagovornika u ovom istraživanju:

Onda tu postoji jedan broj žena koji npr. možda i koriste svoje ženske epitete na neodgovarajući način, koje i posle imaju problem sa mobingom, ali možda su izazvale taj mobing. Ja nikad nisam npr. imala problem s tim [...] jednostavno sebe nisam nikada stavila u kontekst koji može da pomogne ili da nekog udobrovolji da uopšte proba tako nešto, znate... (Žena, Beograd).

Nalazi ovog istraživanja potvrđuju rezultate istraživanja o seksističkim stavovima i praksama koje je sprovedeno u nekoliko zemalja, a u kojima je pronađena pravilnost da što je veće iskazivanje neprijateljskog seksizma od strane muškaraca u jednoj zemlji, to žene u većoj meri prihvataju benevolentni seksizam (Glick et al. 2000, 763). Objašnjenja autora date studije su da se žene benevolentnim seksizmom zapravo pokušavaju odbraniti od veoma izraženog neprijateljskog seksizma (Glick et al. 2000). Abrams i saradnici (2003) ističu da se negativna reakcija na žrtve silovanja ispoljava u formi seksističkih stavova u situacijama kada se žene koje su preživele seksualno nasilje ne uklapaju u

tradicionalno zamišljenu rodnu ulogu žene, odnosno u predrasudama kreiran model žene žrtve silovanja. Ipak, dimenzija heteroseksualnosti upotrebljena u seksističkom diskursu u navedenom primeru iz intervjua sa sagovornicom sa Univerziteta u Beogradu, posebno je opasna kada je reč o osudama žena koje su žrtve seksualnog uznemiravanja i/ili zlostavljanja. Nametanje odgovornosti ženama za preživljeno nasilje mehanizam je koji onemogućava njihov oporavak, a uz to pruža i mogućnost za reprodukciju nasilja, jer je internalizacija krivice najčešći razlog zbog kog se žene žrtve seksualnog zlostavljanja ne usuđuju da u praksi zatraže pomoć relevantnih institucija i organizacija.

Analiza je pokazala da faktori koji utiču na ispoljavanje benevolentnog seksizma u akademskoj zajednici uključuju, između ostalog, nedostatak znanja o poziciji akademskih radnica unutar sistema koji funkcioniše po prekaranim i patrijarhalnim principima, a koji se često predstavljaju u meritokratskom ruhu:

Znači ovde postoje kriterijumi za napredovanje i kriterijumi su isti i za žene i za muškarce. Sad žene treba pomoći unutar njene porodice, a institucija ne može da definiše drugačije kriterijume za izbor žena ili za unapređenje žena u odnosu na muškarce, to bi bila onda suprotna diskriminacija u drugom pravcu, po mom mišljenju. Sad da kažemo – za muškarce treba 5 radova da bi postali nešto, a za ženu 4, pa to ne bi moglo da bude tako. A što se tiče pomoći, to treba u okviru porodice da se izbalansira da ona ima mogućnosti ravnopravne kao i muškarac, a institucija ne pravi razliku ni u kom napredovanju ni po čemu drugom, ni po zapošljavanju (Muškarac, Beograd).

Todorović (2013) ističe da su jasni pokazatelji seksističkog ponašanja prema ženama protivljenje (afirmativnim) merama koje bi mogle doprineti stanju rodne ravnopravnosti u društvu i poricanje postojanja rodne neravnopravnosti, kao što je to vidljivo u prethodnom primeru. Iako je analiza u ovom istraživanju pokazala da nekoliko sagovornica i sagovornika prepoznaje diskriminatorni odnos prema ženama u načinu na koji su zamišljeni kriterijumi za vrednovanje naučnog rada i karijerno napredovanje akademskih radnica:

To je sad glavno pitanje o kome treba mnogo razmišljati, u svakom slučaju oni su dali da žene mogu pre u penziju, to je jedno, ali kad je napredovanje u pitanju vi takođe imate na 5 godina i vi imate, dobro, uzima se u obzir to porodičko, ali se ne uzima u obzir što se tiče kriterijuma. Vi morate isto da date kao muškarac 5 radova, eventualno ja bih smanjila broj tih traženih za žene, jer ne možete vi društvu da doprinesete i u tom smislu i u ovom. Ne može, ne može, tehnički je neizvodljivo (Žena, Kragujevac).

Većinski žene na rukovodećim pozicijama iz našeg uzorka, kao i muškarci, ne uviđaju rodnu dimenziju neravnopravnosti koja vodi seksističkim praksama u akademskoj zajednici i stoga pokazuju slabu ambiciju da se angažuju na promeni sistema. Ipak, pojedine sagovornice i sagovornici predlažu rešenja za situacije neravnopravnosti žena ili kršenja ženskih ljudskih prava u akademskoj zajednici, videvši ih, pored lične podrške koju mogu da pruže, prevashodno u zakonskoj regulativi i osmišljavanju državnih mera institucionalne podrške za lakše usklađivanje porodičnog i profesionalnog života žena, bez obzira na otpore koje bi takva rešenja mogla proizvesti:

Mene štite ti pravilnici i moram da priznam da je svako u tom smislu ograničavanje apsolutne moći naišlo na neverovatne otpore [...] ili da to ekspliciram jednom metaforom koju sam skoro čula na jednom zanimljivom važnom događaju „nećemo valjda zakon doslovno tumačiti“, na šta je moj odgovor bio „a kako ćemo – metaforički?!“ (Žena, Novi Sad).

Ista sagovornica ističe i da je važno imati nove modele za ugledanje na uspešne naučnice: *Biti naučni radnik, a ne biti nečija je li navijačica ili bilo šta slično, prosto ne biti tipična žena u smislu u kom se to podrazumeva u patrijarhalnom društvu, dok sagovornik iz Niša ističe da:*

Ono što je potrebno to je da svi članovi naše univerzitetske zajednice steknu hrabrosti da javno govore o problemima, dakle i žene i muškarci. Toga nema, ne samo u ovoj sferi, toga nema ni u drugim sferama, mi javno ne govorimo ni o plagiranju ni o nepotizmu itd. Mislim da bi ovome o čemu vi pričate najviše pomogla upravo jedna otvorena javna debata, javni govor o svim tim stvarima, jer kada bi se takvi slučajevi javno obznanjivali da bi se onda manje i dešavali. Mislim da u formalnom smislu verovatno sve izgleda idealno u našim zakonima [...] ono što je problem to su običaji koji postoje, praksa koja postoji, praksa odlučivanja, praksa kojom se ljudi rukovode na univerzitetu, to je ono što je problem.

Zaključna razmatranja

Iako istraživanja pokazuju da je od osamdesetih godina XX veka do danas došlo do smanjenja zastupljenosti seksističkih stavova prema ženama, pojedini autori ističu da je razlog tome zapravo transformacija načina na koje se seksizam ispoljava (McHugh and Frieze 1997). I istraživanja obavljena u susednim zemljama, u populaciji mladih, takođe pokazuju da se opseg i fokus seksizma usmerenog prema ženama promenio s vremenom (Klasnić i Štulhofer 2018), kao i da se seksistički stavovi u savremenim društvima ispoljavaju

na perfidne, suptilne načine i u formi svojevrsne ambivalentne netrpeljivosti prema ženama (Glick and Fiske 1996; 2001).

Namera eksplorativnog istraživanja predstavljenog u ovom radu upravo je bila da na uzorku akademskih radnica i radnika (kao kontrolne grupe), angažovanih na rukovodećim pozicijama u okviru pet državnih univerziteta u Srbiji, utvrdi faktore koji dovode do iskazivanja benevolentnog i/ili neprijateljskog seksizma (koji se zajedno mogu imenovati kao ambivalentni seksizam) prema akademskim radnicama, a koji indirektno utiču na nevidljivost njihovih naučnih doprinosa. Analiza je pokazala da kontekst u kojem rade žene i muškarci u akademiji odlikuje patrijarhalna kultura i prekarni karakter posla, a da normativni okvir koji se odnosi na visoko obrazovanje, nauku i istraživanja ne prepoznaje pojam seksizma zbog čega izostaju i konkretne mere za njegovo sprečavanje i intervenciju u situacijama kada je usmeren prema akademskim radnicama. U praksi takva situacija pogoduje ispoljavanju seksističkih stavova, koji pokreću seksističke prakse, u oba ispitivana manifestna vida: neprijateljskom i benevolentnom seksizmu, odnosno njihovim ključnim elementima: paternalizmu, rodnoj diferencijaciji i heteroseksualnosti kao odnosu dominacije. Sagovornice i sagovornici u ovom istraživanju očekivano češće identifikuju primere neprijateljskog seksizma, jer su oni uočljiviji zbog izraženog direktnog neprijateljstva prema ženama. Dok je neprijateljski seksizam jasno prepoznat kod dela sagovornica i sagovornika iz ovog istraživanja, niko od njih nije prepoznao primere benevolentnog seksizma u odnosima u akademiji, s tim da je nekoliko sagovornica i sagovornika iskazalo benevolentni seksizam u stavovima tokom intervju a što svedoči o njihovom postojanju u praksi akademskih institucija. Dok je analiza pokazala da neprijateljski seksizam češće ispoljavaju muškarci prema ženama, dotle je benevolentni seksizam zastupljeniji u međusobnim odnosima žena, odnosno naše sagovornice su ga češće izražavale kroz svoje narative nego što je to bio slučaj u narativima sagovornika u ovom istraživanju.

Analiza je pokazala da su faktori koji utiču na ispoljavanje neprijateljskog seksizma prema ženama u akademskoj zajednici nedostatak institucionalne podrške za rešavanje postojećih problema i nedostatak javnog konsenzusa o nivou štetnosti seksističkih praksi u akademiji, pre svega njihovom negativnom uticaju na karijerni razvoj žena i posredno na vidljivost njihovih naučnih doprinosa. S druge strane, faktori koji omogućavaju manifestaciju benevolentnog seksizma u praksama domaće akademske zajednice uključuju prevashodno nedostatak znanja o poziciji akademskih radnica unutar akademskog sistema i neviđanje da sistem funkcioniše po prekarnim i patrijarhalnim principima, a da se oni često predstavljaju u meritokratskom ruhu.

Žene i muškarci iz uzorka ovog istraživanja u većini pokazuju slabu ambiciju da se angažuju na promeni seksističkih praksi i ustrojstva sistema koji ih omogućava. Ipak, pojedine sagovornice i sagovornici predlažu rešenja koja, pored lične podrške koleginicama, podrazumevaju i usvajanje zakonske regulative i osmišljavanje državnih mera institucionalne podrške, koja bi se pre svega odnosila na lakše usklađivanje porodičnog i profesionalnog života žena akademskih radnica, te organizovanje javnih diskusija o važnosti prevencije nasilnog ponašanja prema ženama u akademiji.

Sagovornice i sagovornici koji prepoznaju seksističke prakse i stavove (koji stoje u osnovi datih praksi i pokreću ih) u akademskoj zajednici najpre ih opisuju kao prepreke na putu karijernog razvoja i napredovanja žena – akademskih radnica. Iako savremena istraživanja pokazuju da je došlo do smanjenja zastupljenosti stereotipa da žene ne mogu dobro da obavljaju zaduženja koja zahtevaju rukovodeće pozicije (Powel 2011), ipak se još uvek muškarci vide kao dobri lideri (Koenig et al. 2011), a žene zbog muških saveza koji protežiraju tako viđene muškarce – ređe dolaze do rukovodećih pozicija, što potvrđuju i nalazi ranije sprovedenog istraživanja u ovoj oblasti u Srbiji (Čeriman, Fiket i Rácz 2018). Patrijarhalno ustrojstvo akademije podriva mogućnost lakog udruživanja žena radi promene sistema, a karijerno napredovanje predstavljeno kao navodno meritokratsko negira sistemске i uže institucionalne barijere sa kojima se osobe susreću i koje proizlaze iz rase, etniciteta, klase, roda (Morley 2013). Upravo tu na scenu stupa seksizam koji se upotrebljava kako bi se odbranio superiorni položaj muškaraca, a meta su mu uspešne žene koje svojim delovanjem ili znanjima prete da naruše hijerarhijsko ustrojstvo odnosa u akademskoj instituciji. Primeri iz analize pokazuju da se seksističkim stavovima nastoje umanjiti sposobnosti, znanja i veštine akademskih radnica čime se posredno dugoročno utiče i na vidljivost njihovih naučnih dostignuća i znanja, a preko interesnih klika i direktno se nastoji onemogućiti predstavljanje i publikovanje naučnih radova i rezultata istraživanja žena.

Izvori (svi analizirani normativni dokumenti su preuzeti sa stranice: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/reg-overview>)

Nacionalna strategija za mlade za period od 2015. do 2025. godine. *Službeni glasnik Republike Srbije* 22/2015.

Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period 2021–2030. godine, sa akcionim planom za njeno sprovođenje za period 2021–2023. godine.

Strategija za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021–2025. godine. *Službeni glasnik Republike Srbije* 47/2021.

Ustav Republike Srbije. *Službeni glasnik Republike Srbije* 98/2006.

Zakon o zabrani diskriminacije. *Službeni glasnik Republike Srbije* 22/2009 i 52/2021.

Zakon o rodnoj ravnopravnosti. *Službeni glasnik Republike Srbije* 52/2021.

Zakon o radu. *Službeni glasnik Republike Srbije* 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – odluka US, 113/2017 i 95/2018 – autentično tumačenje.

Zakon o visokom obrazovanju. *Službeni glasnik Republike Srbije*. 88/2017, 73/2018, 27/2018 – dr. zakon, 67/2019, 6/2020 – dr. zakoni, 11/2021 – autentično tumačenje, 67/2021 i 67/2021 – dr. zakon.

Zakon o naučnoistraživačkoj delatnosti. *Službeni glasnik Republike Srbije* 110/2005, 50/2006 – ispr., 18/2010 i 112/2015.

Zakon o nauci i istraživanjima. *Službeni glasnik Republike Srbije* 49/2019.

Poseban kolektivni ugovor za visoko obrazovanje. *Službeni glasnik Republike Srbije* 86/2019 i 93/2020.

Zakon o zaposlenima u javnim službama. *Službeni glasnik Republike Srbije* 113/2017, 95/2018, 86/2019 i 157/2020.

Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti. *Službeni glasnik Republike Srbije* 36/2009, 88/2010, 38/2015, 113/2017, 113/2017 – dr. zakon i 49/2021.

Strategija razvoja obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji do 2030. godine.

Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period od 2020–2024. godine. *Službeni glasnik Republike Srbije* 44/2020.

Strategija podsticanja rađanja. *Službeni glasnik Republike Srbije* 25/2018.

Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016–2025. godine. *Službeni glasnik Republike Srbije* 26/2016.

Strategija zapošljavanja u Republici Srbiji za period od 2021. do 2026. godine i Akcioni plan za period od 2021. do 2023. godine za njeno sprovođenje.

Literatura

- Abrams, Dominic, Viki Tendayi, Barbara Masser and Gerd Bohner. 2003. "Perceptions of Stranger and Acquaintance Rape: The Role of Benevolent and Hostile Sexism in Victim Blame and Rape Proclivity". *Journal of Personality and Social Psychology* 84(1): 111–125.
- Babović, Marija, Branka Drašković i Ivanka Popović. 2019. „Rodne strukture, politike i kulture u organizacijama visokog obrazovanja: kvalitativno istraživanje na državnom i privatnom fakultetu u Beogradu“. U *Rodna ravnopravnost u visokom obrazovanju: koncepti, prakse i izazovi*, prir. Dragica Vujadinović i Zorana Antonijević, 153–171. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Blagojević, Marina. 1992. „Nauka i pol – obrasci svakidašnjeg života“. *Sociologija* 34(2): 243–257.
- Blagojević, Marina. 2009. „Naučna izvrsnost na poluperiferiji: hijerarhije, isključivanje i moguća feministička strategija za proizvodnju znanja“. U *Rod i nauka: zbornik radova sa Konferencije, Sarajevo, 4. i 5. septembar 2008. godine*, prir. Jasminka Babić-Avdispahić, Jasna Bakšić-Muftić i Ugo Vlasisavljević, 19–39. Sarajevo: Centar za interdisciplinarnu postdiplomske studije.
- Blagojević Hjuson, Marina. 2012. *Rodni barometar u Srbiji: razvoj i svakodnevni život*. Beograd: Program Ujedinjenih nacija za razvoj.
- Hughson Marina. 2019. „Rodnost i proizvodnja znanja na poluperiferiji: Pravo na izvrsnost?“. U *Rodna ravnopravnost u visokom obrazovanju: koncepti, prakse i izazovi*, prir. Dragica Vujadinović i Zorana Antonijević, 3–25. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Campbell, Bernadette, Glenn E. Schellenberg and Charlene Y. Senn. 1997. "Evaluating Measures of Contemporary Sexism". *Psychology of Women Quarterly*, 21(1): 89–102.
- Čeriman, Jelena, Irena Fiket i Krisztina Rácz. 2018. *Žongliranje između patrijarhata i prekarijata: usklađivanje porodičnih i profesionalnih obaveza akademskih radnica*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu: Centar za etiku, pravo i primenjenu filozofiju.
- Đerić, Gordana. 2005. „Stereotip – kraj jedne priče“. *Filozofija i društvo* 3: 71–93.
- Džamonja-Ignjatović, Tamara, Nevenka Žegarac, Dragana Popović i Gordana Daša Duhaček. 2009. „Istraživanje stavova prema rodnoj ravnopravnosti u sistemu visokoškolskog obrazovanja“. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka* 3(3): 695–709.
- Džamonja-Ignjatović, Tamara, Dragana Popović i Gordana Daša Duhaček. 2010. „Rodna osetljivost u akademskom prostoru: istraživanje stavova prema rodnoj ravnopravnosti na Univerzitetu u Beogradu“. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka* 4(4): 455–477.

- Galić, Branka. 2008. „Rodni identitet i seksizam u Hrvatskoj“. U *Relacijski identiteti: prilozi istraživanju identiteta hrvatskog društva*, prir. Ivan Cifrić, 153–183. Zagreb: Biblioteka Razvoj i okoliš.
- Galić, Branka. 2012. „Promjena seksističkog diskursa u Hrvatskoj? Usporedba rezultata istraživanja 2004. i 2010. godine“. *Socijalna ekologija* 21(2): 155–177.
- Galić, Branka i Ksenija Klasnić. 2012. „Seksizam i socioekološke orijentacije u Republici Hrvatskoj“. U *Ekofeminizam: nova politička odgovornost*, prir. Rada Drezgic, Gordana Daša Duhaček i Jelena Vasiljević, 172–200. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu.
- Galić, Branka i Krunoslav Nikodem. 2006. „Ne/razlomljeni identiteti: seksizam i religioznost u hrvatskom društvu“. *Socijalna ekologija* 15(1–2): 81–102.
- Glick, Peter and Susan T. Fiske. 1996. “The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating Hostile and Benevolent Sexism”. *Journal of Personality and Social Psychology* 70(3): 491–512.
- Glick, Peter, and Susan T. Fiske. 2001. “An ambivalent alliance: Hostile and benevolent sexism as complementary justifications of gender inequality”. *American Psychologist* 56: 109–118.
- Glick, Peter, and Susan T. Fiske. 2011. “Ambivalent Sexism Revisited”. *Psychology of Women Quarterly* 35(3): 530–535.
- Glick, Peter, Susan T. Fiske, Jun Xu and Amy C. Cuddy. 1999. “Disrespecting versus disliking: Status and interdependence predict ambivalent stereotypes of competence and warmth”. *Journal of Social Issues* 55(3): 473–489.
- Glick, Peter, Susan T. Fiske, Antonio Mladinic, Jose L. Saiz, Dominic Abrams, Barbara Masser, Bolanle Adetoun, Johnstone E. Osagie, Adebowale Akande, Amos Alao, Annetje Brunner, Tineke M. Willemsen, Kettie Chipeta, Benoit Dardenne, Ap Dijksterhuis, Daniel Wigboldus, Thomas Eckes, Iris Six-Materna, Francisca Expósito, Miguel Moya, Margaret Foddy, Hyun Jeong Kim, Maria Lameiras, Maria José Sotelo, Angelica Mucchi-Faina, Myrna Romani, Nuray Sakalli, Bola Udegbe, Mariko Yamamoto, Miyoko Ui, Maria Cristina Ferreira and Wilson Lopez Lopez. 2000. “Beyond prejudice as simple antipathy: hostile and benevolent sexism across cultures”. *Journal of Personality and Social Psychology* 79(5): 763–775.
- Huber, Kayla A. (2016). *Sexism Goes Underground: The Development of a Neosexism Scale Catered to College Student Populations*. Senior Thesis. Lake Forest College. <https://core.ac.uk/download/pdf/48614383.pdf>
- Ignjatović, Suzana, Dragomir Pantić, Aleksandar Bošković i Zoran Pavlović. 2010. *Građanke i građani Srbije o rodnoj ravnopravnosti*. Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike.
- Klasnić, Ksenija i Aleksandar Štulhofer. 2018. „Prihvatanje mitova o silovanju među adolescentima: longitudinalna medijacijska studija“. *Društvena istraživanja* 27(2): 221–242.

- Koenig, Anne M., Alice H. Eagly, Abigail A. Mitchell and Tiina Ristikari. 2011. "Are Leader Stereotypes Masculine? A Meta-analysis of Tree Research Paradigms". *Psychological Bulletin* 137(4): 616–642.
- Masser, Barbara and Dominic Abrams. 1999. "Contemporary Sexism: The Relationship Among Hostility, Benevolence, and Neosexism". *Psychology of Women Quarterly* 23(3): 503–517.
- McHugh, Maureen C. and Irene H. Frieze. 1997. "The Measurement of Gender-Role Attitudes: A Review and Commentary". *Psychology of Women Quarterly* 21(1): 1–16.
- Mihić, Vladimir. 2010. „Izraženost i korelati rodnih predrasuda kod stanovnika Vojvodine“. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Morley, Louise. 2013. "The Rules of the Game: Women and the Leaderist Turn in Higher Education". *Gender and Education* 25 (1): 116–131.
- Morrison, Melanie A., Todd G. Morrison, Gregory A. Pope and Bruno D. Zumbo. 1999. "An Investigation of Measures of Modern and Old-Fashioned Sexism". *Social Indicators Research* 48(1): 39–50.
- Pešić, Jelena. 2010. „Patrijarhalnost na Zapadnom Balkanu. Komparativna analiza vrednosnih orijentacija“. U *Porodice u Srbiji danas u komparativnoj perspektivi*, priir. Anđelka Milić i Smiljka Tomanović, 169–185. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Pešić, Jelena. 2017. *Promena vrednosnih orijentacija u postsocijalističkim društvima Srbije i Hrvatske: politički i ekonomski liberalizam*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Powell, Gary. 2011. *Women and Men in Management*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Stoll, Laurie C., Terry G. Lilley and Kelly Pinter. (2017). "Gender-Blind Sexism and Rape Myth Acceptance". *Violence Against Women* 23(1): 28–45.
- Swim, Janet K. and Laurie L. Cohen. 1997. "Overt, Covert, And Subtle Sexism: A Comparison Between the Attitudes Toward Women and Modern Sexism Scales". *Psychology of Women Quarterly* 21: 103–118.
- Swim, Janet K., Kathryn J. Aikin, Wayne S. Hall, and Barbara A. Hunter. 1995. "Sexism and Racism: Old-fashioned and Modern Prejudices". *Journal of Personality and Social Psychology* 68(2): 199–214.
- Šimac, Bruno i Ksenija Klasnić. 2021. „Što još one žele? Razvoj nove skale za mjerenje suvremenih oblika seksizma“. *Socijalna ekologija* 30(2): 255–297.
- Šobot, Ankica. 2019. „Rodna segregacija u visokom obrazovanju na primeru Srbije“. U *Rodna ravnopravnost u visokom obrazovanju: koncepti, prakse i izazovi*, priir. Dragica Vujadinović i Zorana Antonijević, 121–134. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Todorović, Marija. 2013. „Benevolentni seksizam i rodna ravnopravnost“. *Genero* 17: 1–22.

Jelena Čeriman

INSTITUTE OF PHILOSOPHY AND SOCIAL THEORY, UNIVERSITY OF BELGRADE

Benevolent and Hostile Sexism as an Obstacle to the Visibility of the Academic Contributions of Female Academic Workers in Serbia

This paper focuses on sexist attitudes and behaviours in the academic community that represent barriers to the development of women's academic careers and affect the visibility of their academic contributions in the long run. From the perspective of both male and female interviewees, the observed sexism directed towards female academic workers hinders their career advancement and undermines the possibility of both women's solidarity and radical systemic change. Sexism wrapped up in seemingly meritocratic principles supports patriarchal academic culture by making the academic contributions of female academic workers less visible in the long run. The analysis is based on empirical insights from exploratory research conducted in 2017 on a sample of women academic workers engaged at state universities in Niš, Novi Pazar, Novi Sad, Kragujevac and Belgrade, and focuses on the question: what factors lead to academic culture expressing benevolent and / or hostile sexism towards female academic workers, which indirectly affects the invisibility of the academic contributions of academic workers in Serbia.

This research was supported by the PERFORM (Performing and Responsive Social Sciences) project of the Swiss Agency for Development and Cooperation (SDC) conducted by Helvetas and the University of Fribourg. The views expressed in this study are those of the author and do not necessarily reflect the views and opinions of the Swiss Agency for Development and Cooperation or Helvetas and the University of Fribourg.

Key words: ambivalent sexism, benevolent sexism, hostile sexism, patriarchal academic culture, women academic workers, Serbia